

Ing. Vlastimil Macůrek, Výzkumný ústav pro hnědé uhlí a.s. Most

Mostecká kuřavková katastrofa 19. 7. 1895

Přijato: 3. 5. 2007, recenzováno: 25. 5. 2007

Mostecká kuřavková katastrofa 19. 7. 1895

V rámci vyhledávání archivních informací o kuřavkách v severočeské hnědouhelné pánvi, jsme našli sérii novinových článků rakouského novináře Maxe Wintera o katastrofě v Mostě 19. 7. 1895, které vznikly bezprostředně po této katastrofě. Tímto chceme připomenout 112 výročí katastrofy.

Moster Schwimmsandkatastrophe am 19.07.1895

Im Rahmen der Suche nach den Archivinformationen über schwimmendes Gebirge im nordböhmischen Braunkohlenbecken fanden wir eine Serie von Zeitungsartikeln des österreichischen Journalisten Max Winter über die Katastrophe in Most am 19.07 1895, die unmittelbar nach dieser Katastrophe geschrieben wurden. Wir wollen damit den 112. Jahrestag des Unglückes erinnern.

Most Quick Sand Disaster on 19. 7. 1895

During the search of archive information regarding quick sands in the North-Bohemian Brown Coal Basin we found a series of newspaper articles of an Austrian journalist Max Winter regarding the disaster in Most on 19. 7. 1895 which occurred immediately after this disaster. Hereby we want to remind the 112th anniversary of the disaster.

Tekoucí písky, u nás známé pod hornickým názvem kuřavka (rusky plyvun, německy Schwimmsand, Treibsand, Fließsand, Sandmuren, anglicky Quicksand), byly v hornických oblastech velmi obávaným nebezpečím.

Slobodkin (in Hurník 1963) zdůrazňuje, že termín „kuřavka“ není specifický pro určitou horninu, neboť horninu charakterizují litologické a fyzikální vlastnosti, ale že do „tekutého“ stavu se může hornina dostat jen za určitých podmínek, tj. za současného působení hydrostatického tlaku a mikrotlaku na horninu.

Při přiblížení důlních prací ke kuřavkovým polohám může dojít k jejich provalení a výtoku směsi písku a vody do volných důlních prostor. Nebezpečí vyplývající z takového průvalu je dvojí:

1. zaplavení volných důlních prostor,
2. následné zavalení kuřavkou uvolněných prostor nadložními horninami a poklesem terénu.

Nebezpečí tedy hrozí jak pracovníkům v dole, tak i obyvatelům na povrchu, pokud dojde

k poklesu terénu v zastavěných územích. Právě k tomu došlo před 112 lety, 19. července 1895, v Mostě. V noci z 19. na 20. července 1895 došlo vlivem průvalu kuřavky do vyrubaných prostor dolu Anna (Anna-Hilfsbau) k poklesům půdy a následnému vytvoření velkých propadlin v oblasti kolem bývalého mosteckého nádraží. Do vzniklých propadlin se zřítilo několik domů a řada dalších domů byla silně poškozena pohybem půdy.

Při těžbě na dole Anna-Hilfsbau v Souši při nerespektování ochranného pilíře města Mostu, došlo dne 19. 7. 1895 při těžbě komory k naražení polohy kuřavky v těsném nadloží uhelné sloje. Vrstva kuřavky klesala z hloubky 4 – 5 m až do hloubky 125 metrů k dobývkám dolu Anna. Po naražení kuřavky došlo k výronu zvodněných písků do komory a důlních chodeb.

V nočních hodinách z 19. na 20. 7. 1895 došlo k několika otřesům půdy. Propadání povrchu do prostor uvolněných kuřavkou bylo postupné a trvalo několik hodin.

Při vyhledávání historických pramenů o kuřavkách, v rámci prací na projektu GAČR č. 205/06/0173 „Kuřavky v severočeské hnědouhelné pánvi“, jsme našli sérii článků rakouského novináře Maxe Wintera¹ o mostecké katastrofě z 24. – 27. července 1895.

Novinář Max Winter bezprostředně po katastrofě popisuje tuto událost pro vídeňský list *Arbiter-Zeitung* takto (překlad Ing. Eva Lahodná):

„Obrovské neštěstí v Mostě vyrazilo světu dech. Země se dala do pohybu, půda se zachvěla a zhroutilo se to, co se zdálo být pevné a nezničitelné. Domy zakolísaly v základech a propadly se až po štíty do země. Lidé zůstali bez přístřeší a tam, kde dosud vládl čilý ruch, přišla nouze a bída.“

„První dojem“

Pach požáru Vám vane vstříc, když kráčíte od nádraží k městu. Ujdete sotva deset kroků a již jste v centru zpusťování. Na pravé straně

nájezdové plochy před nádražím ústí Nádražní ulice, příjezdová silnice. Zde tedy byl bohatý svět Mostu? Sutiny napravo, trosky nalevo, hromady cihel a trámů jakoby rostly ze země tam, kde stál palác – to je všechno. Silnice je uzavřena a stroží veteráni stojí na strážích s nasazenými bajonety, aby žádná nepovolaná noha nevstoupila na tato místa. V zájmu veřejné bezpečnosti! Hrozí další sesuv, domnívají se lidé, ale je to především strach ze zlodějů, který dal podnět k tomu, aby se zde držela přísná stráž. Tam, kde stály domy chudých lidí, můžete procházet, a jeden pracovník městského telefonu se dobrovolně nabízí dělat nám průvodce. Gassgasse (Plynovou uličku) nám ukazuje jako první. Vede rovnoběžně s drážním tělesem a Nádražní ulicí. Je hrozně zřízená. Po levici je dům kováře Seidla. Přední fasáda je propadlá do hluboké trhliny v zemi, celý dům posunut zleva doprava, a v obou poschodích jsou vidět odhalené proletářské byty: rozestlané postele, jak si je lidé v pátek večer právě připravili, červeně květovaný ubrus na dřevěném stole, pohovka z černé kůže, skříň, krátce všechno, co je k nalezení v proletářských bytech. Šikmo naproti, k Johnsdorferstraße je hluboká jáma a vedle zřícený dům, který je zcela rozpadlý. Vedle další a naproti na rohu Nádražní ulice a Plynové uličky dům dr. Richtera z Prahy, nádherná jednopatrová budova: propadla se

¹ Max Winter (* 9. 1. 1870 Tárnok, Maďarsko; † 11. 6. 1937 Hollywood, USA) rakouský reportér, novinář, spisovatel a politik; <http://www.max-winter.org>

do země jako první v pátek večer před očima zděšených přihlížejících. Střešní nástavba spočívá neporušeně na troskách, o 10 m hlouběji křeslo potažené zeleným plyšem, jako svědek, že i v tomto domě vládl blahobyt a elegance. Náš průvodce byl svědkem zřícení. Na první zprávy, že se ukázaly tu a jinde půdní trhliny, pospíchali hasiči a policajti do ohrožených domů, aby varovali spící obyvatele. Ale rychleji než varování přišlo neštěstí. Oblečení jen do nejnútnejšího se lidé řítily z domů. Před Richterovým domem stálo velké množství lidí, kteří očekávali zřícení asi třicet metrů vzdáleného domu důlního ředitele Fitze v Nádražní ulici. Zadní trakt tohoto domu byl totiž již zřícený. Pak náhle prořízl vzduch krach a hukot, dav ustoupil vyplašeně dozadu a v příštím okamžiku stoupl vzhůru hustý oblak prachu, který zabránil výhledu. Když se prach usadil, byl Richterův rohový dům, ještě okamžik předtím neporušený, zmizelý v zemi. Lidé zděšeně zírali na dílo zkázy, dílo jedné minuty. Nyní si vzpomněli, že těsně před tím viděli u okna ženu s dítětem v náručí, jiný prý viděl na střeše hasiče, a nyní po žádném z těchto tří lidí nebyla ani stopa! To byly ale jen obrazy fantazie! Z Richterova domu ani od hasičů nebyl nikdo pohřešován. V průběhu hrůzné noci byli samozřejmě pohřešovani mnozí, každý se v myšlenkách na svůj život hnal z oblasti katastrofy do polí a na náměstí, ale příští ráno se jich zase většina našla. Jen jedna matka a jedna služka jsou ještě pohřešovány. Včera ráno vyhrabali z trosek mrtvolu jednoho učně, strašně znetvořenou a tlakem zploštělou. Bydlel u rodičů svého mistra, zámečnicka Doležala, s dalšími sedmi osobami v bytě, který sestával z kuchyně a pokoje, vedle domu ředitele Fitze. Ubohý mladík byl velmi unaven a hluboce spal, když policie alarmovala obyvatele. Sedm ostatních spolubydlících stačili jen tak tak opustit dům, když se zřítíl a pohřbil v posteli odpočívajícího učně pod sutinami.

Roh Nádražní ulice a Johnsdorferstraße zaujímá komplex Siegelových budov. Hotel – v pronájmu pana Ruschka – se totálně propadl. Toho muže potkala velká škoda. V sobotu se měla konat „velká svatba“, tak připravil na objednávku vína a jídla za 1200 fl., v pokladně měl svou hotovost, svůj inventář, zkrátka všechno, co měl, se propadlo. Zachránil jen holý život. Stejně se vedlo i speditérovi Sieglovi, který zachránil jen velmi malou část svého majetku. Ostatní spočívá hluboko v zemi.

Proti tomuto místu vede dolů ke konviktu křížového řádu Kovářská ulička. Zde se zřítily domy obchodníka s vínem Vogela, obchodníka s chmelem Fischera a Oswalda Schmida. Z Lidové školy sv. Václava zůstala fasáda, uvnitř je budova zřícená, ostatní domy v ulici jsou silně poškozené, jen dům Centrály hornického bratrského pojištění pro severní Čechy zůstal dosud neporušen. V jedné ze železných pokladen zůstaly ještě peníze a cenné papíry, které nemohou být vyndány, protože pokladna má trojitou uzávěru a ti tři majitelé klíčů nejsou ve všeobecném zmatku k nalezení.

V Johnsdorferstraße jsou částečně nebo zcela zničeny domy pekaře Seidla, hostinského U zlatého kříže, obchodníka Krehanna, obchodníka Dissinga a ve spojovací ulici k Teplické ulici domy důlního ředitelství a vedlejší obytné domy.

Cesta po místě neštěstí vede stále podél hlubokých propastí a trhlin, přes vpadlé dláždění, hromady cihel, trámů a kusů nábytku. Chaos, jaký by si nikdo zlý nevymyslel. Ze Siegelova statku stoupají dýmy, byl zde strašný požár, a to živlu nestačilo. Ještě dnes uvnitř dále doutná.

A ti bezpřístřeší? Jsou ubytováni dobře i špatně ve veřejných budovách, ve školách, klášterech a v soukromí. Za dne se plíží se smutným výrazem kolem svých bydlíšť, ale přísný pan Schreiber z ředitelství dolů je s nadávkami od trosek jejich majetku vyhání, a řízná kavalerie vjíždí jako kdekoli jinde do davu.

Nyní ještě krátce seznam zřícených domů:

Johnsdorferstraße: jeden dům, Stratol; dva domy, Waschirowsky (vlastnil také dvouposchodový dům, který se zabořil do země až po krov). Zde se nacházela také restaurace U dráhy; dům obchodníka s chmelem Fischera; dům Oswalda Schmida; dům obchodníka s vínem Vogela; dům pekaře Seidla, hostinec U kříže (prasklý uprostřed, z větší části propadlý). Gasgasse: dům ředitelství Brüxer Bergbaugesellschaft (Mostecké důlní společnosti); dům kováře Siegela; dům, na levé straně zcela propadlý.

Bahnhofstraße: dva domy hoteliéra Siegla; tři domy p. Hiecke (dvě budovy ve dvoře a přední budova); dům dr. Richtera; dům důlního ředitele Fitze (zadní část).

Kromě toho bylo těžce poškozeno, jak již bylo zčásti vylíčeno, všech sedm domů «Am Taschenberg», kde bydleli jen dělníci, pět

domů v Gasgasse, osm domů v Hufeisengasse, pět domů v Bahnhofstraße; nakonec železniční hráz, která byla na trati Most-Chomuov částečně zbořená.

To je bilance mostecké katastrofy, která byla způsobena zběsilou honbou podnikatelů

za ziskem. Jaké škody z této katastrofy poddolovaného města Most pro budoucnost ještě nastanou, nelze dnes předvídat, a jen v jednom se myšlenky všech setkávají: neštěstí už bylo dost.“

Katastrofa postihla cca 36 000 m² území města Mostu. Po úředním prohledání oblasti bylo konstatováno, že 25 domů se úplně zřítilo. V nich žilo 236 rodin s 1012 obyvateli. 18 domů bylo těžce poničených nebo popraskaných, zde žilo 95 rodin s 411 obyvateli. 39 domů mělo vážné trhliny, takže z nich muselo být vystěhováno 93 rodin se 1039 obyvateli. Celkem tak bylo 2462 lidí bez střechy nad hlavou (<https://www.hornictvi.info/podzemi/nestesti/36.htm>).

Počty obětí na životech se různí:

Winter 1895 – 1 obyvatel města (učeň)

Urban 1982 – 1 horník

<https://www.hornictvi.info/podzemi/nestesti/36.htm> – „několik horníků, pár obyvatel“

Max Winter se ve svém článku zabývá také důvody neštěstí. Ve své podstatě se shoduje s názory odborníků, že příčinou katastrofy je průval kuřavek do vyrubaných prostor. Na základě rozhovorů s horníky je přesvědčen, že prvotní příčinou je postup důlních děl

do prostoru města Mostu, do jeho ochranného pilíře.

„Velké neštěstí v Mostě způsobily okolnosti, které věda již dávno zkoumá. V jedné šachtě mostecké důlní společnosti se sesuly zemské vrstvy v místě, kde se v pátek těžilo, a do otvoru vzniklého oddělením vrstev proudil v této krajině se často vyskytující tekutý písek. Tímto jedním místem se dostaly do pohybu okolní vrstvy písku. Základ (podklad) nejbližší silnice se začal houpat, vytvořily se velké půdní trhliny, které způsobily zřícení domů, tím, že podemlely nosnost půdy. Proudění zrádného živlu pod zemí stále sílilo; půda, na které stály domy, byla zcela podemleta a propadla se, strhávající sebou domy. Katastrofa v Mostě není první; již v roce 1890 bylo pohybem kuřavky – mimořádně jemný písek, který, naplněný vodou, má konzistenci kaše nebo medu - způsobeno ovšemže menší neštěstí. Kuřavka je všeobecně známá jako jeden z nejnebezpečnějších nepřátel horníků. Jestliže se vylije kašovitá masa, třeba vrtem pro ražení štoly, do volných dutých prostor, tak bude nad ní

se nacházející vrstva zbavena své opory a pomalu klesne. Proudění tekutých písků může způsobit i samotný vrt shora, ze zemského povrchu; důsledkem takového vrtu bylo známé neštěstí v Schneidemühl. Proto je jasné, jak velká opatrnost je při dobývání nutná právě v oblastech, v nichž se vyskytuje mnoho tekutých písků, jako je tomu v Mostě.“

...

„Navštívil jsem místo neštěstí s jedním horníkem, který strávil 20 let svého života pod zemí, abych slyšel jeho názor, jakou vidí jako praktický odborník příčinu. Podle kontur závalu (zlomu) poznal, že to byly vesměs „planiny“, které se propadly, a to „planiny“, o jejichž existenci inženýři-měřiči neměli ani tušení, nebo o kterých nechťeli nic vědět, aby „nezneklidňovali“ obyvatelstvo.“

...

„Nyní se jeví nebezpečí zcela odstraněné, ačkoliv by ještě mohly nastat v oblasti sesuvu města další sesuvy a poklesy, jak mi vysvětlil jeden inženýr, se kterým jsem měl příležitost dnes večer hovořit. On byl jeden z prvních na místě, když vypukla katastrofa, a jeho zásahu je možno děkovat, že jen málo lidských životů bylo obětí katastrofy. Inženýr si sice nejprve myslel, že jde o zemětřesení, ale brzy poznal, že to má jiné příčiny, jejichž další následky budou mít strašnější účinky. Proto ihned začal zkoumat místo zlomu. Plazil se po břiše k ohroženému místu, aby v případě náhlého sesuvu (propadu) neutrpělo jeho tělo příliš těžkou škodu, a rychle vyšetřoval terén. Než mohl pomyslet na návrat, zřítíla se za ním zadní část jedné budovy, a pak hledal v sutinách cestu zpět.“

Tento inženýr je stejně jako komise názoru, že chodby šachty Anna nejsou raženy za úředně pevně stanovené hranice, a tento názor čerpal ostatně jen z plánů, které měla k dispozici důlní společnost. Z vlastního pozorování nezná chodby a důlní pole šachty Anna, jak dalece byla dále posunuta, a i on má, stejně jako všichni jeho kolegové, názor horníků za tlachání. Příčiny jsem vysvětlil z obou hledisek již v řádkách, které byly poslány v poledne. Inženýr obhajuje to stanovisko, že duté prostory vznikly jen pohybem tekutého písku, čímž nastal sesuv, protože celá oblast, na které stály zbořené domy, byla postavena na písku. Účinky zlomu musely nastat velmi rychle, v důsledku kyprých vlastností písku, a zároveň bez jakéhokoli hluku, protože písek netvoří pevnou hmotu. Nepřímou příčinou byla v každém případě těžba, přímá

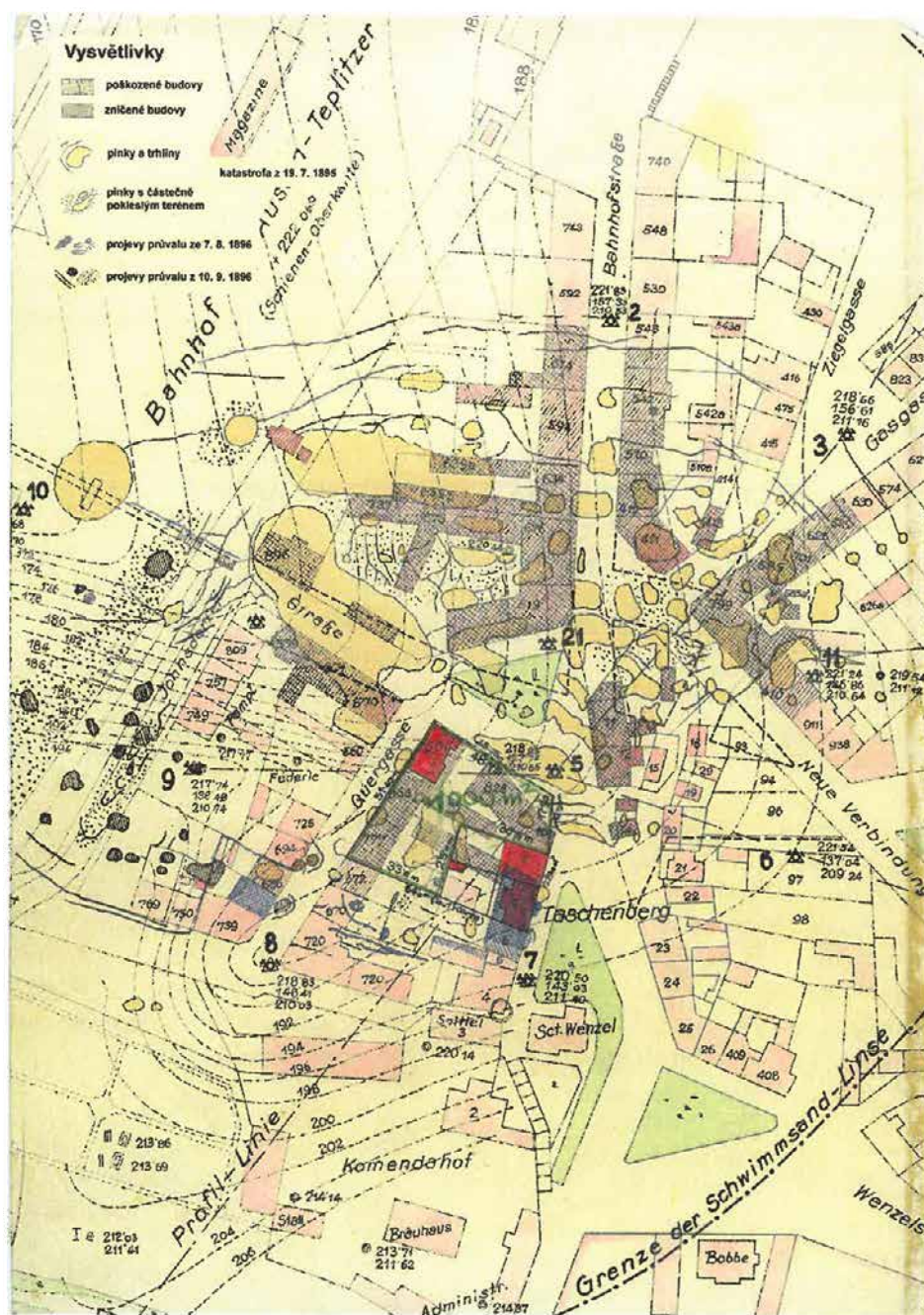
příčina byla kuřavka (v důsledku zlomu „pláně“ ztekucený písek), jejichž důsledkem byl vznik dutých prostor a nakonec sesutí (propadnutí) oblasti. Proti tomuto názoru hovoří ostatně již blíže vyložená námitka horníků, že v tomto případě by se musela prolomit celá chodba, a že partie ležící v linii zlomu by jinak nezůstaly intaktní. Další rozšíření katastrofy považuje inženýr za vyloučené, snad se ale také domnívá, že nová prolomení a poklesy v již postižené oblasti ještě mohou nastat. S vyšetřovacími metodami předepsanými komisí (vrty a vyhloubení šachty, proražení chodeb (aby se mohlo konstatovat prodloužení starých chodeb) prohlásil, že souhlasí a v návalu zvláštní liberálnosti se dokonce domnívá, že by bylo dobré, kdyby opoziční noviny striktně podporovaly provádění těchto opatření, aby v zájmu města byly provedeny nejpřesnější průzkumy terénu na povrchu i pod ním. Zdá se tedy, že tento muž si příliš necení vážnosti úřadu v okamžiku katastrofy. Možná si také myslí, že se nic neří tak horké, jak se to uvarí, a že při přátelském vztahu Mostecké společnosti a báňských úřadů je třeba se obávat, že jedna vrána druhé oči nevyklove. Věříme, že bude nezbytně doporučeno zadat kontrolu provádění těchto předpisů jiným úředníkům, protože přátelský vztah sám musí působit korupčně na úředníky zanícené poctivými názory. Jestliže báňské úřady berou skutečně vážně odvrácení dalšího nebezpečí od města Mostu, tak musejí pracovat rychle a s jinými silami než doposud.“

Na základě běhu dalších událostí se však tento inženýr mýlil nejen v tom, že „se jeví nebezpečí zcela odstraněné“, když následujícího roku 1896 ve dnech 8. 8. a 10. 9. došlo k dalším dvěma poklesům půdy, jimiž byla postižena tehdejší nádražní čtvrť. Při těchto poklesech však byly škody na povrchu již daleko menší, došlo k poškození 12 budov. Ale i v tom, že nebyly překročeny demarkace těžby směrem k Mostu, jak již bylo uvedeno výše.

Všechny postižené objekty a ulice města Mostu byly nákladem Mostecké uhelné společnosti upraveny, restaurovány nebo nově postaveny.

Katastrofa v Mostě byla, i přes minimum lidských obětí, největší důlní katastrofou v severočeském hnědouhelném revíru, neboť postihla město.

Poděkování: Autor děkuje Grantové agentuře ČR za možnost a podporu zpracování projektu č. 205/06/0173

Literatura:

Hurník, S. (1963) - Genese „kuřavek“ v nadložním souvrství v mostecko-bílinskoduchcovské oblasti.- *MS VÚHU, Most*, 61 s.

Urban, J. (1982) - K historii Severočeské hnědohorné pánve.- *MS Geofond. Kutná hora*. 445 s.

Winter, M. (1895) - Die Katastrophe in Brück.- *Arbeiter-Zeitung*. 200, 201, 202, 203. Wien.
<http://www.max-winter.org>